

Ontaarde architectuur

Vechten tegen de natuur

Dagana Tsjaad:
Een eigen stuk grond door begrenzing

De hele geschiedenis van de mensheid is een poging om los te komen van de natuur. Voor de eerste mens was de onaangetaste natuur meedogenloos en daardoor enorm angstaanjagend; hij was hulpeloos overgeleverd aan de grillen van de natuur, aan zijn natuurlijke omgeving. Eeuwenlang heeft hij tegen de wilde natuur gevochten, het resultaat is zichtbaar in alle uithoeken van de wereld.

Robert Kromhof

De mens heeft de natuur vereenvoudigd tot agrarische landschappen, gecultiveerde bossen en plekken voor zichzelf: de dorpen en steden, waaruit de natuur min of meer ver-

bannen is. De mens heeft de natuur naar zijn hand gezet door zijn omgeving te begrenzen, te simplificeren en te structureren.

Begrenzen geeft vrijheid

Het eerste wat de mens deed was zijn territorium afbakenen en met deze daad creëerde hij *zijn* stuk grond, een plek op aarde waar hij de baas was. Op het stuk grond bouwde hij een hut, die nog nauwere grenzen had, maar waarin hij zijn totale vrijheid kreeg. Zijn hut werd voor hem het centrum van de wereld, waar hij geheel vrij was in zijn doen en laten. Dus niet het verwijderen van grenzen geeft vrijheid aan de mens, maar juist het stellen van grenzen.

De grenzeloze ruimte krijgt pas dan

betekenis voor de mens als er grenzen gesteld worden; of het nu om een slaapkamer, marktplein of auto gaat; het zijn de grenzen die de ruimte laten ontstaan. Begrenzen is één van

Ruimte krijgt betekenis, als er grenzen gesteld worden

de belangrijkste voorwaarden om zich vrij en veilig te voelen. Wie ooit de wadden of de woestijn doorkruist heeft, weet hoe hopeloos de mens verloren is in een ruimte zonder gren-

zen. Begrenzing geldt zowel voor de binnen- als buitenruimten. De buitenruimten in de oude steden zoals de straten en pleinen waren begrensd, maar in de jaren zestig en zeventig liet men dit principe varen en strooide men met losse woonblokken in het groen, waartussen de anonieme onbegrensde ruimten ontstonden, waar men een onveilig gevoel kreeg.

Simplificeren verbergt chaos

De onaangetaste natuur was in de ogen van de mens chaotisch en veelvormig. Het bouwen van de mens is in zijn essentie een herhaling van gelijkvormige elementen. En zo werd de chaos van de natuur door middel van het bouwen omgevormd tot regelmaat; en veelvormig werd eenvormig.

Een andere manier van simplificeren is de toepassing van eenvoudige vormen.

Hoe eenvoudiger de vormen om de mens heen zijn, hoe sneller hij grip heeft op zijn omgeving. Dit is ook de reden waarom de mens altijd een grote voorkeur heeft gehad voor simpele vormen zoals de rechte lijn, het vierkant, de rechthoek, de cirkel en deze veelvuldig toegepast heeft in de architectuur.

Het simplificeren van de omgeving kan dus bereikt worden door zowel herhaling van gelijke vormen als door toepassing van eenvoudige vormen. Als er geen simplificering wordt toegepast voelt men zich verloren in chaos. Wie op een grote kermis loopt wordt overdonderd door een veelheid en verscheidenheid aan licht, lawaai, kleuren en in het oogspringende vormen. Deze kakofonie is leuk, als het maar één middag in het jaar is.

Structuren geeft richting

De mens heeft een omgeving nodig die een hiërarchische opbouw heeft

Palm Beach Florida:
Herhaling van
gelijkvormige elementen

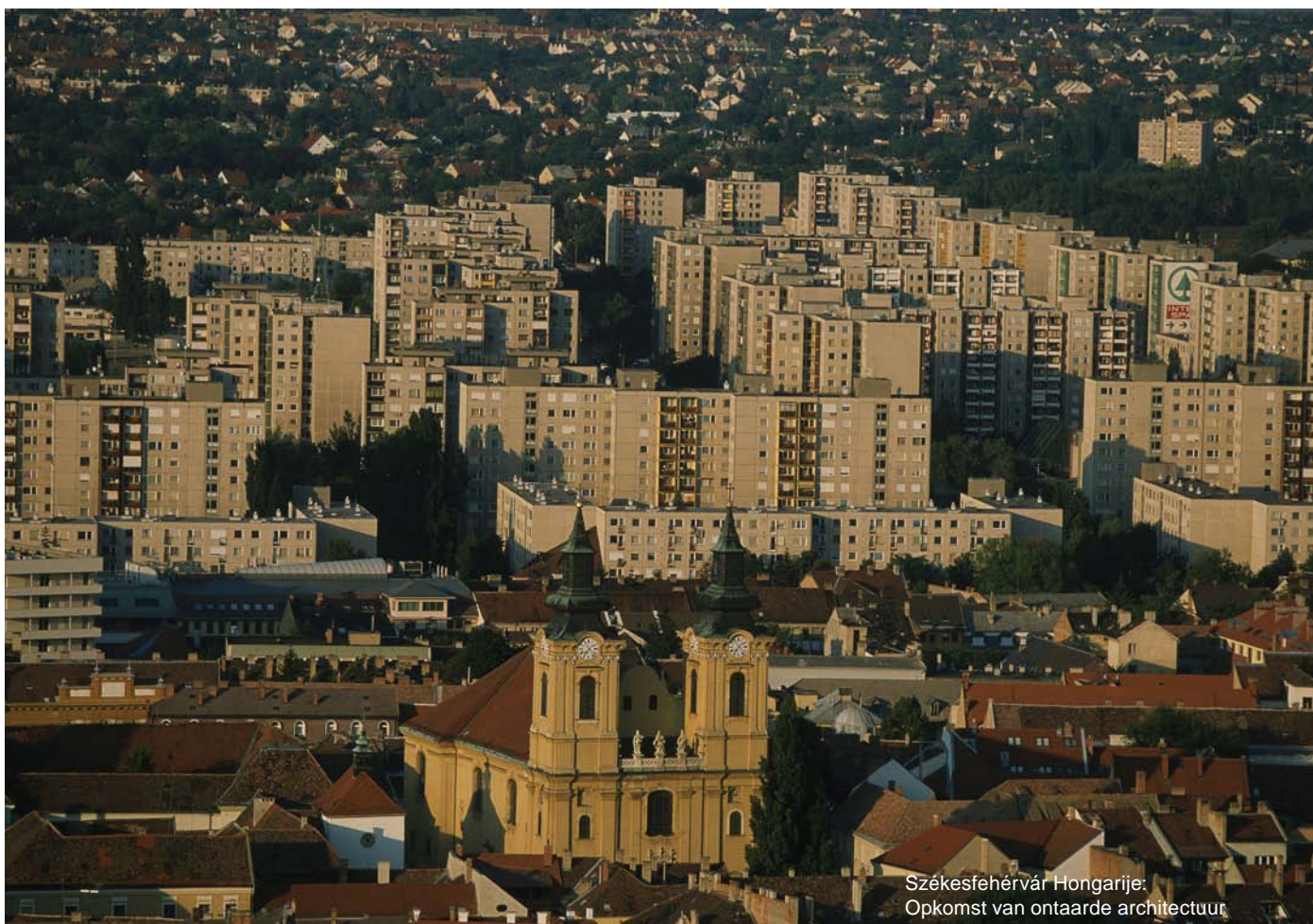
zodat hij zich kan oriënteren. In tegenstelling tot chaos waarin de mens geen enkele structuur kan waarnemen, is hiërarchie een structurering van elementen in relatie tot belangrijkheid. Hiërarchie werkt door het gestructureerd positioneren van de elementen in een herkenbaar verband. Als het beeld van de omgeving niet snel te bevatten is, kan men zich niet oriënteren: men weet niet waar men is en weet dan ook niet hoe men op andere plekken kan komen.

Wie ooit in een kindvriendelijke wijk van de jaren tachtig rondgecirkeld heeft en er maar niet meer uitkwam weet dat men in een omgeving zonder duidelijke hiërarchie aan het dwalen gaat.

Cultuur

De mens *begrenst, simplificeert en structureert* de wereld zodanig dat er voor hem een leefbare wereld ontstaat. Deze drie universele principes moeten een omgeving creëren, die de acties van de mens min of meer moeiteloos ondersteunen. Hierbij is van belang dat deze principes niet tot in het extreme worden doorgevoerd want te ver doorgevoerde begrenzing maakt onvrij, te ver doorgevoerde simplificatie leidt tot monotonie en te ver doorgevoerde hiërarchie dwingt mensen in één richting.

In de afgelopen tweeduizend jaar hebben er vele revoluties plaatsgevonden, maar de oerbehoefte van de mens om grip te krijgen op de wereld is onveranderd gebleven. Daarom

Székesfehérvár Hongarije:
Opkomst van ontaarde architectuur

zijn de drie universele principes die afgeleid zijn uit deze oerbehoefte onafhankelijk van esthetica (smaak), cultuur (normen en waarden) en tijd.

Architectuur moest loskomen van de aardse natuur met haar grillige vormen en kleuren

En toch heeft de mens aan het begin van de negentiende eeuw langzaam maar zeker de bovengenoemde principes losgelaten, want naast

de fysieke strijd tegen de natuurlijke omgeving die overwonnen werd met gebouwen en wegen was er ook de geestelijke strijd tegen de natuur om ervan los te komen.

Dit gevecht tegen de natuur heeft de mens cultuur gegeven. Hoe verder van de natuur af, hoe gecultiveerder hij zich voelde, hoe meer het dier verdween en hoe meer de mens verscheen. Accent op het verstand, taal, religie, kunst en alles wat een dier niet in zich had. De grote voorlopers die als eerste van de natuur los probeerde te komen waren de monniken en de oude kerkvaders. Zij overwonnen de allersterkste oerdrift door seksuele onthouding. Later kregen de priesters de celibaatsverplichting. Zij lieten zien dat ze boven de natuur

stonden en lieten zich niet verleiden door de zinnelijkheid van de natuur. Het geluk was niet te vinden in het aardse, maar moest gevonden worden in het Hogere en daarom moest men leven in eenvoud en soberheid. De beeldenstorm verwijderde zelfs de door de mens gemaakte zinnenprikkelende beelden uit de rijk gedecoreerde katholieke kerk, uit het geloof en uit het leven. De volheid, rijkdom en verscheidenheid, maar ook de oerdriften van de natuur die enorme invloed hebben op de mens moesten overwonnen worden. Men moest los komen te staan van de natuur.

De ontaarding

Pas rondom 1900 traden enkele kunstenaars en architecten in de

voetsporen van de oude kerkvaders en waagden een poging om ook in de kunst en architectuur afscheid te nemen van de natuur. Het toverwoord was abstraheren en aanzien men in de architectuur bleef zitten met de materie werd het "minimaliseren". De verbinding die de architectuur van oudsher had met de natuur werd verbroken. Architectuur werd voortaan verbonden met eenvoud en leegte. Niet meer het accent op de materie maar op het onzichtbare: ruimte en licht. Architectuur moest zo min mogelijk de zintuigen prikkelen: architectuur werd kleurloos, monotoon en kaal, zonder ornamenten en verfijnde materialen. Vakmanschap werd ingewisseld voor prefab. Architectuur moest loskomen van de aardse natuur met zijn grillige onvoorspelbare vormen en met haar overdaad aan kleuren. Daarmee werd het startschot gegeven voor onnatuurlijke gladde materialen zoals glas, staal en beton zodat het gebouw er uit kwam te zien alsof het niet meer uit de natuur voortkwam en het zelfs leek of het niet meer met mensenheden gemaakt was. Een geslaagd gebouw was losgekomen van de natuur, van zijn omgeving en kon op elke plek neergezet worden. Het gebouw was een universeel product geworden dat net zoals Coca Cola en de MacDonalddamburger. Het spiegelend gebouw was het hoogtepunt in de 'abstracte' architectuur, want het verdween in zijn omgeving. Toch kon men nog een stap verder van het aardse gebeuren door het gebouw niet meer te zien als materie, maar als een concept. Het gebouw was de

ultieme uitdrukking van de Autonome Helderheid of een ander Grote Gedachte. Ook hier waren de kerkvaders het voorbeeld, zij hanteerden de ongrijpbare heilige woorden uit de bijbel, de architecten geloofden heilig in de abstracte concepten voortkomend uit het rationalisme. Massaal knielden de architecten voor *Form follows function, Buildings are machines for living* en *Less is more*. In navolging van de kerkvaders, geloofden de architecten ook dat elke stap verder af van het aardse bestaan, een stap vooruit was voor de mensheid. Bij de architecten was niet de bijbel het uitgangspunt maar was het rationalisme: het verstand was datgene wat de dieren niet hadden. Het functionalisme, constructivisme, modernisme, minimalisme en conceptualisme waren allemaal verschijningsvormen van pogingen om met het verstand de natuur te verslaan. Het postmodernisme was de enige stroming die niet met een strakke blik naar de toekomst keek en niet geloofde dat de toekomst automatisch vooruitgang bracht. Het postmodernisme was niet verleerd om achterom te kijken en vroeg zich af waarom mensen massaal vielen voor de binnensteden van Amsterdam, Barcelona of Venetië en moeite hadden met moderne wijken of gebouwen. Zij onderkende dat er iets wezenlijks verloren was gegaan in de rationele moderne architectuur maar kon niet achterhalen wat. Toch was ook het postmodernisme bij uitstek een intellectuele stroming die niet ingezien heeft dat de architectuur doorgeslagen was naar het verstand. De rede gaf de mens de vrijheid om

niet meer zoals het dier geheel in de lijn van zijn natuur te leven, maar opende ook de mogelijkheid om op allerlei dwaalsporen te geraken.

Hoe sterk is onze rede als het nog steeds niet gelukt is een wereld te realiseren waar oorlogen, honger en incest is uitgebannen. Zelfs op de belangrijke keuzes in een mensenleven zoals partner, beroep en woonhuis heeft de rede maar een beperkte invloed. Hoe is het dan mogelijk de rede als het belangrijkste ontwerpuitgangspunt te nemen voor de gebouwde omgeving. Wij zijn maar zeer beperkte rationele wezens en gedijen dus niet in een rationele omgeving, we voelen ons daar niet thuis. In tegenstelling tot het dier dat nog precies weet hoe hij zijn nest moet bouwen, zijn wij ver van onze oerbehoefden afgedwaald door de nieuwe stromingen in de vorige eeuw.

We bouwen niet meer zoals de eerste mens om grip te krijgen op de natuur, maar trachten de natuur, waaruit we zelf voortkomen, te elimineren. Toch voelen we wel aan dat al die nieuwe stromingen in de afgelopen eeuw dood lopen, tijdelijk zijn, ons menszijn ontwrichten, maar we durven ze nog niet onder één noemer te brengen: ontaarde architectuur.

Robert Kromhof is directeur bij Jorissen Simonetti architecten

Literatuur: Kromhof, R, De ontaarde mens in vakblad filosofie, juni 1997.